
МАТЕРІАЛИ

DOI 10.32782/2224-0926-2022-1-43-6

Валентина Кузик
кандидатка мистецтвознавства,
членкиня Національної спілки композиторів України,
лауреатка Премії ім. М. В. Лисенка,
старша наукова співробітниця відділу музикознавства та музичної етнології,
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського
НАН України

НАЦІОНАЛЬНІЙ СПІЛЦІ КОМПОЗИТОРІВ УКРАЇНИ – 90 РОКІВ

У статті розглядається історія заснування Національної спілки композиторів України, особливості її функціонування в залежності від соціально-політичної доби (Україна у складі СРСР, незалежна держава). Досліджується феномен існування такого творчого громадського об'єднання фахових композиторів та музикознавців. Національна спілка композиторів України за часи свого існування мала кілька назв: з 1932 р. – Спілка радянських музик України (СРМУ), 1939 р. – Спілка радянських композиторів України (СРКУ), 1957 р. – Спілка композиторів України (СКУ), з 1998 р. й донині – Національна спілка композиторів України (НСКУ) – з 1998 р. й донині. Особливу увагу приділено безпосередньому імпульсу для згуртування діячів українського мистецтва – трагічна смерть Миколи Леонтовича. У статті проаналізовано як позитивні, так і негативно-деструкційні зрушення, пов'язані з утвердженням України як незалежної держави, помітною динамікою організаційних процесів в усіх творчих спілках країни.

Ключові слова: творче громадське об'єднання, композитор, музикознавець, українське мистецтво, творчі спілки, Національна спілка композиторів України.

Творче громадське об'єднання фахових композиторів та музикознавців у ХХ сторіччі мало кілька назв: з 1932 р. – Спілка радянських музик України (СРМУ), 1939 р. – Спілка радянських композиторів України (СРКУ), 1957 р. – Спілка композиторів України (СКУ), з 1998 р. й донині – Національна спілка композиторів України (НСКУ). На формування таких назв, зрозуміло, впливала ідеологічна ситуація часу, характерна для конкретної соціально-політичної доби (Україна у складі СРСР, незалежна держава). Однак незмінним залишалося прагнення діячів музичного мистецтва, насамперед – митців найвищого творчого обдарування та професійного рівня – до гуртування й спільного вирішення долі та художнього рівня української музики. Це природний покликання душі творця, відомий здавна; особливо голосно він заявляв про себе в часи осмислення суспільством значущості ролі митця в соціумі й осмислення митцем унікальності свого обдарування, що стало для нього сенсом буття.

ПРОЛОГ

Ще в античну епоху утворювались творчі угруповання – колегія письменників і артистів (поміж яких були й музиканти) при храмі Мінерви в давньому Римі (207 р. до н. е.). У добу Відродження з'явився художній напрямок *Ars nova* (Нове мистецтво),

що об'єднав багатьох видатних митців того часу. У XVII–XVIII ст. існували різні музикантські цехи й товариства, монарші й княжі капели, муніципальні оркестри. На українських теренах найперші **музикантські цехи** було створено в Кам'янці-Подільському (тепер Хмельницька обл., 1578 р.), Львові (1580 р.), Степані (тепер Рівненська обл., 1614 р.), Полтаві (1662 р.), Прилуках (тепер Чернігівська обл., 1686 р.), Стародубі (тепер Брянська обл., РФ, 1705 р.), Ніжині (тепер Чернігівська обл., 1729 р.), Чернігові (1734 р.), Харкові (1780 р.)¹. Збереглися печатка й документи Київського музикантського цеху, що існував упродовж 1677–1875 рр.²

Велику роль у гуртуванні діячів музичного мистецтва відіграло утворене 1859 р. у Санкт-Петербурзі **Російське музичне товариство** (від 1869 р. – Імператорське Російське музичне товариство, ІРМТ)³. Насамперед, позитив його діяльності виявився у фахово-музичних та музично-освітніх площинах, у наведенні творчих контактів діячів музичного мистецтва, їх більш близькому знайомстві, обміні репертуаром, гастролях. Однак колоніальна русофільська політика, що декларувала першість і вищість музики російських митців на іноетнічних теренах імперії, викликала застережливе ставлення на місцях (Білорусія, Литва, Польща, Фінляндія, Україна).

Разом із тим діячі українського музичного мистецтва усвідомлювали, що не скористатися з можливості офіційно створити творчі осередки в культурно розвинених центрах краю було б нерозумно. Тож почалася активна робота із заснування та відкриття таких відділень в Києві (1863 р.), Харкові (1871 р.), Житомирі (1871 р., під назвою Волинське), Одесі (1884 р.), Катеринославі (тепер Дніпро, 1897 р.), Миколаєві (1892 р.), Полтаві (1899 р.), Херсоні (1905 р.). Таким чином, у Наддніпрянській Україні (т. зв. «підросійській») знаходилася велика кількість музичних осередків із відповідними творчими силами для подальшого розвою музичної культури й освіти (зазначу, що їх було більше в порівнянні з російськими осередками ІРМТ). На західноукраїнських (що перебували спочатку в складі Австро-Угорської імперії, а з 1919 р. Польщі) землях подібну роль відігравали Артистичне товариство св. Цецилії (1826 р.), Галицьке музичне товариство (1838 р., з 1919 р. – Польське музичне товариство), Галицько-руська матиця (1848 р.), «Просвіта» (1868 р.), з широким розгалуженням хорових та інструментальних гуртків.

Членами товариств, об'єднань, відділень як у Наддніпрянській Україні, так і в Східній Галичині були композитори, музичні теоретики й критики, диригенти, виконавці – музиканти різного етнічного походження (українці, поляки, євреї, чехи, німці та ін.), які творили музичну культуру краю, виховували майбутні покоління митців (наприклад, у Київському відділенні ІРМТ працював Микола Лисенко: від перших днів заснування у 1863 р. – як молодий учасник хору, 1873 р. – член дирекції, 1877–1878 рр. – голова відділення. Проте неприйняття російської шовіністичної позиції, що втілювало керівництво відділення по відношенню до української музичної культури, зумовило його вихід з товариства в 1879 р.).

Досвід гуртування, набутий діячами музичного мистецтва в попередні часи, згодився в ХХ ст. – добу громадянського протистояння, розпорошення українців у еміграції та виживання національної культури в умовах тоталітарної системи.

Безпосереднім імпульсом для згуртування діячів українського мистецтва стала трагічна смерть Миколи Леонтовича у невеликому подільському селі Марківка (вранці 23 січня 1921 р.). На знак протесту творчої особистості проти сваволі «червоного терору» 1 лютого

¹ Фільц Б. Музикантські цехи. *Історія української музики*. Київ. 1989. Т. 1. С. 318–329.

² Архів. матеріали: ЦДА-МЛМ. – Ф. № 661, оп. № 1, од. зб. 2; ЦДА-МЛМ, Ф. № 1152, оп. 1.

³ Шевчук Ок. Імператорське Російське музичне товариство. *Українська музична енциклопедія*. Київ. 2008. Т. 2. С. 199–203.

1921 р. (на 9-й день після вбивства композитора) в Києві було створено «Комітет пам'яті Леонтовича»⁴. Його засновниками стали 50 сміливців – безпосередньо «фундаторами» зазначено композиторів Кирила Стеценка, Михайла Вериківського, Пилипа Козицького, Михайла Тележинського, музичного теоретика Болеслава Яворського, хормейстера Володимира Дурдуківського, художника Юхима Михайліва, журналіста Олексу Чапківського, поета й хормейстера Павла Тичину, літератора Олександра Харченка. Персонально записалися до Комітету музичний етнограф Климент Квітка, мистецтвознавець і фольклорист Дмитро Ревуцький, хормейстери Нестор Городовенко та Сергій Дурдуківський, історик культури Сергій Єфремов, археолог Данило Щербаківський, композитори Григорій Blumenфельд, Григорій Верьовка, Павло Гайда... Саме вони не побоялися в скрутній тогочасній ситуації заявити про свою громадянську позицію митця і патріота.

Нова «пролетарська» влада не могла проігнорувати такий вияв єднання творчої еліти Києва (поки що Києва!) і змушена була взяти його під свій контроль. Зрозуміло, на своїх умовах: у квітні 1922 р. Комітет перейменовують у «Всеукраїнський комітет пам'яті Миколи Леонтовича». А 26 лютого 1922 р. нова зміна – «Музичне товариство імені Леонтовича» (знято національне визначення). На його базі з 1923 р. став виходити журнал «Музика» (головний редактор Микола Грінченко), 1926 р. розпочала діяльність Асоціація сучасної музики (АСМ).

У лютому 1928 р., проіснувавши 7 років, Товариство було ліквідовано як носій «ворожих ідей націоналізму» (чого й треба було очікувати), «оскільки ім'я Леонтовича було визнано неактуальним [підкреслення моє. – **В.К.**] для радянської доби»⁵. На його основі створено Всеукраїнське товариство революційних музикантів (ВУТОРМ) із центром у Харкові (тодішній «пролетарській» столиці). Це об'єднання проіснувало два роки й розпалося на дві частини, відповідно до полярних культурно-ідеологічних спрямувань: 1) Пролетарські музиканти (Пролетмуз) – з керівництвом у Києві й прагненням розвивати нові стилеві напрямки мистецтва та 2) Асоціація пролетарських музикантів України (АПМУ) – з керівництвом у Харкові й філіями в Києві, Одесі, Дніпропетровську (координувала свою діяльність із РАПМ – Російською асоціацією пролетарських музикантів). Відтак на зміну «доби українізації» прийшла «доба інтернаціоналізму». 1926 р. у Харкові було також утворено Українське товариство драматургів і композиторів (УТОДІК) із трьома секціями – режисерською, драматичною та композиторською⁶. Водночас, щоб «зручніше» було стежити за творчою інтелігенцією, в Україні ще з січня 1925 року впроваджують РАБМІС, так звану профспілку Робітників Мистецтва, апробовану компартійними органами від травня 1919 у Росії (рос.: РАБИС – Работники Искусства) та проголошену 1924 року як Всесоюзна (Перший Всеукраїнський з'їзд відбувся у Харкові 11 січня 1925 р.). Ця «профспілка» дозволила взяти на облік і контроль всіх діячів освіти та мистецтва (тобто, класовий прошарок – *інтелігентів*): акторів, художників, літераторів, кінематографістів, музикантів.

СЕНСОВНЕ ALLEGRO

Поворотним моментом тогочасного творчого життя стала Постанова ЦК ВКП(б) від 23 квітня 1932 р. «Про перебудову літературно-мистецьких закладів» (вийшла після

⁴ Тут і далі назви організації подаю за тогочасним правописом. Більш детально див: Бугаєва О. Архівна спадщина Музичного товариства ім. М.Д. Леонтовича. Київ, 2011. 386 с.; Бугаєва О. Музичне товариство імені М. Д. Леонтовича (1921–1931): біографічний словник. Київ, 2015. 346 с.; Кузик В. Товариству ім. Миколи Леонтовича – 75 років. – Київ, 1996. 12 с.

⁵ Див.: Історія української музики. Київ, 1991. Т. IV. С. 15.

⁶ 1933 р. це товариство перейшло під керівництво Оргкомітету Спілки радянських письменників України.

доповіді Максима Горького в Москві про реорганізацію діяльності в галузі літератури й зміцненні «позицій пролетарських письменників»), де було висловлено настійну пораду «провести аналогічну зміну лінії інших видів мистецтва»; рекомендовано утворити єдину спілку письменників «із комуністичною фракцією в ній», що «повинна домінувати у всіх творчих спілках» (тобто бути вище мистецького професіоналізму)⁷.

Постанова стала теоретичною базою радянських ідеологів у справі організації творчих спілок – спочатку в столиці тодішнього Союзу (зокрема, Московського об'єднання композиторів), згодом – у союзних республіках. 1939 р. різні республіканські угруповання було об'єднано в Спілку радянських композиторів СРСР (СРК СРСР), призначено її Оргкомітет, однак розпочалася Друга світова війна... І перший з'їзд СРК СРСР відбувся вже по її закінченні – 1948 року.

В Україні реорганізаційні процеси в музикантській громаді розпочалися зі зборів **18 червня 1932 р.**⁸ у Харкові, тобто менш аніж за два місяці після публікації доповіді М. Горького. До тодішньої столиці України приїхали відомі композитори Києва, Одеси, Полтави, Запоріжжя. Було прийнято рішення про створення Спілки радянських музик України (СРМУ); відповідно – про ліквідацію АПМУ та Пролетмузу й передачу їх майна новоствореній Спілці. Було призначено організаційне бюро з підготовки для утворення Спілки й проведення Першого Всеукраїнського з'їзду – попередньо планувалося у квітні 1933 р. До складу бюро увійшли А. Бенькович (голова, представник партійних органів, без сумніву – призначений!)⁹, Пилип Козицький, Микола Коляда, Борис Лятошинський, Левко Ревуцький, Петро Толстяков¹⁰. Така активна робота українських митців на шляху створення Спілки викликала занепокоєння найвищих партійних структур: адже РФСРР (окрім Москви), що у всьому покликана вести першість (як «старший брат» чи «сестра»?), на той час не була готова до об'єднання своїх музикантських сил. Більше того, не були готові до об'єднання й письменники країни – свою спілку вони утворять лише 1934 року. То як же могла Українська республіка («молодша сестра») вириватися вперед, знову виказуючи свою «самостійність», не враховуючи позиції зарані визначеного «лідера»?

То ж стався юридичний казус: *de facto* – українська спілка була створена 1932 р., але *de jure* – її офіційно не визнавали, і вона до 1939 р. існувала лише у статусі Оргкомітету¹¹. Дивний «Оргкомітет», що охоплював всіх активних членів українського музичного життя – композиторів, музикознавців, симфонічних диригентів, хормейстерів, ведучих солістів... І мав свої керівні органи.

Для роботи СРМУ створили три групи: 1) видавничу (Пилип Козицький – голова, Олександр Білокопитов, Федір Богданов, Яків Полфьоров, Микола Фоменко); 2) творчу (Микола Коляда – голова, Валентин Борисов, Михайло Вериківський, Дмитро Клебанов, Всеволод Рибальченко, Михайло Тіц); 3) організацію клубу й упорядкування майна на складі (Яків Полфьоров – голова, Валеріан Довженко, Василь Овчаренко, Григорій

⁷ Про перебудову літературно-художніх організацій. *Радянська музика*. 1933. № 1.

⁸ 18 червня 1932 р. можна вважали офіційною датою створення Спілки радянських музик України.

⁹ Пошуки будь-якої інформації про персоналію А. Беньковича з відділу культури тогочасного ЦК КП(б)У (включно до самого імені – А.?) допоки не дали ніяких результатів.

¹⁰ Про перебудову літературно-художніх організацій. *Радянська музика*. 1933. № 1. С. 12.

¹¹ Пригадаймо подібні маніпуляції з визнанням Комітету=Товариства Леонтовича, що призвело до недостовірної дати його утворення в підручниках з історії музики. Зрештою, така історична доля склалася і для самої української державності, коли *de jure* 1654 року за угодою з московським царем Україна була визнана незалежною самостійною державою, а *de facto* односторонніми актами була позбавлена самостійності та стала підневільною.

Фінаровський)¹². Почали діяти композиторські відділення: найперші з 1932 р. у Києві й Харкові, Л. Ревуцький – голова, Б. Лятошинський – відповідальний секретар (1934 р. Києву повернули статус столиці УСРР, відтак керівна роль перейшла до київських установ). Одеське відділення (утворено 1935 р.) очолив Микола Вілінський. 1937 р. його реорганізували в Одеську спілку композиторів, а при ній створили відділення композиторів Молдавської АРСР (тоді входила до складу України зі столицею Тирасполь).

СРМУ активно працювала, гуртувала музичну громадськість («музики-творці, творчі одиниці, як-от: композитори, музично-виконавські одиниці, музичні критики, музикознавці та організатори музичного процесу»)¹³, видавала власні членські квитки. За вимогами часу статутні положення про діяльність (а вони були найпершими в тодішньому СРСР) спілчани покликані були координуватись із завданнями радянських п'ятирічок, вводити соцзмагання, ударництво, бригадний метод праці (колективне написання опер, симфоній, ораторій) тощо¹⁴. Було засновано музичне видавництво «Мистецтво» й журнал «Радянська музика» (1933 р.). Робота СРМУ скеровувалась у формах, типових для партійних органів – з'їзди й пленуми, присвячені насамперед творчості в масово-демократичних жанрах – пісні, марші; ознайомленню з доробком творів композиторів союзних республік та проблемам ідеологічно-комуністичного наповнення музичної критики й музикознавства взагалі.

Показовими стали об'єднані збори Оргкомітету СРМУ 8, 12, 15 січня 1934 р. (Харків)¹⁵, де (вслід за грудневим виступом партійного ідеолога Андрія Хвилі¹⁶) «громили націоналістичну платформу» Миколи Скрипника¹⁷. По суті, з 27 грудня 1933 р. по 15 січня 1934 р. відбулося судилище зі смертним вироком «доби українізації» в національній культурі (вже у 1980-х роках добу 1920–1932 рр. назвали Українським Відродженням ХХ ст. та – Розстріляним Відродженням).

Ця подія сталася одразу після щойно пережитого й тепер вікопомного Голодомору 1932–1933 років. Об'єднані збори Оргкомітету СРМУ проходили у великій залі Харківського оперного театру, саме там, де, починаючи ще з 1930 р., проводили публічні суди над жертвами сумнозвісного процесу СВУ (Спілки визволення України). Графік роботи Харківської опери був украй щільним: поперемінно відбувалися засідання суду, збори музик-спілчан та репетиції оперних спектаклів. Жертвами сталінських репресій 1930-х – початку 1940-х стали Олександр Арнаутов, Василь Верховинець, Олександр Білокопитов, Кость Богуславський, Дмитро Ревуцький, Гнат Хоткевич, Костянтин Шипович, Я. Юрмас (Юрій Масютін) та ін.

Контроль над СРМУ 1936 р. поклали на Народний комісаріат освіти (спеціальне Управління у справах мистецтв при Раднаркомі тодішньої УСРР). На загал маніфестували величезні досягнення на Декадах української культури в Москві (1936 р., 1939 р.). Мистецько-громадянський «випереджальний поступ» СРМУ став особливо

¹² Про перебудову літературно-художніх організацій. *Радянська музика*. 1933. № 1. С. 62.

¹³ Там само. С. 6.

¹⁴ Муха А. Національна спілка композиторів України: до 80-річчя існування (історико-аналітичний нарис). *Український музичний архів*. Київ. 2003. Вип. 3. С. 220–238.

¹⁵ Там само. С. 227.

¹⁶ Хвиля (справжнє прізвище Олінтер або Олентир) Андрій Ананійович (1898–1938) – державний і партійний діяч УРСР. Причетний до реалізації політики Голодомору в Україні. Заарештований за звинуваченнями в утворенні «буржуазно-націоналістичної організації колишніх боротьбистів», розстріляний.

¹⁷ Скрипник Микола Олексійович (1872–1933) – радянський державний і партійний діяч, академік АН БРСР (з 1928), АН УРСР (з 1929). Після звинувачень у «буржуазному націоналізмі» та «викривленні політики ленінізму» покінчив життя самогубством.

прикметним, якщо врахувати, що тільки 4 травня 1939 р. з'явилася Постанова Раднаркому СРСР, де першим пунктом зазначено «визнати необхідним створення Спілки радянських композиторів СРСР» (також Музфонду при ній).

Подальші 5 десятиліть мистецьке життя України напряму керувалося радянськими партійними ідеологами: через «рекомендовані» виборні органи, й спеціально призначену посадову особу – відповідального секретаря (як правило, члена компартії, необов'язково музиканта, на відміну від першого обраного 1932 р. відповідального секретаря Бориса Лятошинського – визнаного лідера композиторської громади та другого поспіль голови СРМУ, «не комуніста», бо й Л. Ревуцький до них не належав)¹⁸.

Однак при позірній лояльності до державної системи українські митці зуміли організувати свою діяльність насамперед на засадах музичного професіоналізму. Показовим щодо цього став Перший з'їзд СРКУ (Київ, 25-28 лютого 1939). На нього прибуло 89 делегатів із Києва, Харкова, Одеси, Запоріжжя та Сталіно (тепер Донецька) – увесь республіканський актив композиторів і музикознавців. Було обрано Правління СРКУ (15 осіб) на чолі з Борисом Лятошинським (голова), Пилипом Козицьким (заступник голови), Іллею Віленським (відповідальний секретарем); Абрамом Луфером та Левком Ревуцьким (члени президії).

Важливим етапом у житті СРКУ стало її поповнення потужним загоном західноукраїнських митців, що сталося після приєднання Східної Галичини до Наддніпрянської України восени 1939 р.¹⁹. У 1920-ті – початку 1930-х років на західних теренах активно працювало Музичне товариство ім. М. Лисенка, яке аналогічно до завдань Всеукраїнського музичного товариства ім. Леонтовича (у 1920-ті) організовувало музично-концертне й мистецьке життя. Однак, попри державні кордони, і там відбулися суголосні історико-культурні процеси, що свідчили про наявність контактів між національними музикантами: у квітні 1934 р. (тобто за два роки після подій у Центральній Україні) у Львові було створено **Союз українських професійних музик** (СУПроМ), першим головою якого обрано Н. Нижанківського (1934–1936, 1939), потім В. Барвінського (1936–1938). До складу ради Союзу та контрольної комісії входили композитори Л. Людкевич і М. Колесса, віолончеліст і композитор П. Пшеничка, скрипаль Р. Криштальський. Почесним членом став відомий співак М. Менцинський. Упоряджено і випуск власного журналу «Українська музика». Після «возз'єднання» СУПроМ влився в СРМУ (1940 р.). Було проведено кілька концертів у Львові, Києві, Харкові, Одесі, де прозвучала українська музика, раніш поділена кордонами.

Вагомо було представлено групу українських митців (майже 100 осіб) на виїзному пленумі Оргкомітету Спілки композиторів СРСР (Москва, 28 березня – 5 квітня 1940 р.), де вперше взяли участь композитори Східної Галичини – В. Барвінський, В. Витвицький, М. Колесса, З. Лісса, С. Людкевич, А. Солтис та ін.

Мотиви об'єднання музикантів у свою професійну Спілку в Україні відмінні від інших республік СРСР: по-перше, існували традиції Всеукраїнського товариства ім. М. Леонтовича; по-друге, легальна структура Спілки дозволяла, хоча й під партійним наглядом, працювати на ниві національної культури. Однак компартійний нагляд постійно давався взнаки: саме з мотивів «покращення» партійно-виховної роботи з митцями навесні 1941 р. позачергово було знято з головування Б. Лятошинського і обрано

¹⁸ У повоєнні часи цю посаду обіймали Ілля Віленський, Валеріан Довженко, Аркадій Філіпенко, Ігор Драго, Володимир Лебедев, Ярослав Верещагін, Тамара Невінчана.

¹⁹ Політичну складову сумнозвісного «Пакту Молотова–Ріббентропа» полишаємо для оцінки істориків. У даному випадку українці, які жили бо обидвох боках кордону, поклали великі й світлі надії (почасти й наївні) на сам факт об'єднання і не очікували, що з ним будуть пов'язані багатотисячні репресії за звинуваченнями у «буржуазному націоналізмі».

К. Данькевича (завинила ситуація, що склалася в зв'язку з висуненням Другої симфонії Л. Ревуцького на тодішню Сталінську премію)²⁰.

20-24 квітня 1941 р. відбувся 2-й з'їзд СРКУ (налічувала вже 150 осіб), на якому обговорювалися творчі плани, але всі задуми було перервано II світовою війною та наступом загарбників на західні кордони країни (1941–1945 рр.). Діячів української культури евакуювали на схід СРСР; членів СРКУ розосередили в різних містах: Уфі (очолював П. Козицький), Саратові (Б. Лятошинский), Ташкенті (Л. Ревуцький); у Тбілісі перебував К. Данькевич, Ашхабаді (тепер Ашгабат, Туркменія) – А. Штогаренко та Ю. Мейтус, Алма-Аті (тепер Алмати, Казахстан) – М. Скорульський. В окупованому Києві ті члени Спілки, які з різних причин не встигли виїхати, також трималися гурту (очолював Ф. Надененко). Багато членів СРКУ брало участь у бойових діях. У роки війни загинули композитори Я. Левін – талановитий учень Л. Ревуцького, А. Лиходій, Д. Теслер, музикознавець В. Дяченко. В Уфі від тяжкої хвороби помер М. Грінченко; на окупованих землях – О. Берндт, Ю. Кофлер. У полоні перебували М. Гордійчук, брати Г. і П. Майбороди.

Після звільнення України й повернення з евакуації діячів культури 18 березня 1944 р. діяльність СРКУ поновилася. 1944–1948 головами її правління й Київського відділення були: Л. Ревуцький (1944–1948), Г. Верьовка (1948–1952), П. Козицький (1952–1956), К. Данькевич (1956–1967), Г. Майборода (1967–69), А. Штогаренко (1969–1989), Є. Станкович (1989–1993), М. Степаненко (1993–2004), співголови Є. Станкович і М. Скорик (2004–2010), І. Щербаков (з 2010).

Від повоєнного часу СКУ почала розгортати свою діяльність і кількісно зростати; утворилися нові обл. організації – Донецька (1969), Дніпропетровська, Кримська (обидві – 1977), Закарпатська (1994), Івано-Франківська (1994); осередки – Волинський (1994), Луганський (1994), Дрогобицький (Львівська обл., 1997, з 2005 – організація), Полтавський (1998), Миколаївський (2003), Запорізький (2012).

Найбільш складно відбувалося створення Київської організації СКУ (столичні митці не мали окремої ланки, а рахувались у складі республіканської). І це при тому, що кияни становили майже третину від усіх членів СКУ, а кількісно дорівнювало загалу СК Грузії, Вірменії та республік Балтії. У Києві склався й найбільш потужний творчий потенціал за кількістю народних і заслужених артистів, визнаних учених-музикознавців. То ж від початку 1974 р. було створено ініціативну групу на чолі з Г. Майбородою, покликану заснувати окрему організацію.

27 листопада 1974 р. на засіданні секретаріату СКУ виголосили пропозицію створити Київську міську організацію (І. Драго). 2 грудня 1974 р. ухвалили: «Затвердити створення Київської міської композиторської організації» (КМО СКУ, пізніше КО НСКУ). Пропозицію «загубили» й не надали жодної відповіді. 15 вересня 1975 р. на черговому засіданні Президії СКУ інформацію про створення Київської організації подав А. Штогаренко (на той час голова СКУ). 14 листопада 1975 до СКУ надійшов лист Ради Міністрів УРСР, де було дозволено заснувати Київську організацію. 17 листопада 1975 р. видано Наказ № 80 про посадові оклади, де 1-ю позицією зазначено: «Голові Київської міської організації, тов. Майбороді Г.» Але на тому ще не кінець! 17 грудня знову було заслухано питання: «Про утворення Київської міської організації СКУ». Враховуючи всі поперед. дії, включно з узгодженнями на урядовому рівні, пропозицію затвердили за таким штатно-посадовим розкладом: Оргкомітет у складі – Г. Майборода (голова), О. Білаш (заступник голови), Є. Алексеєнко (відповідальний секретар); Є. Зубцов, Г. Ляшенко, І. Шамо, Є. Станкович, Т. Некрасова (члени Оргкомітету). **30 січня 1976 р.**²¹ відбулися задалегідь підготовлені

²⁰ Про це див.: Кузик В. Лев Миколайович Ревуцький. – Київ – Ніжин. 2011. С. 60.

²¹ 30 січня 1976 р. – офіційна дата створення Київської організації НСКУ.

на компартійному рівні загальні установчі збори київських митців (відповідала заступник секретаря Київського міського КПУ Т. Главак) та обрано Правління КО СКУ. Відтак Правління очолив О. Білаш, заступниками голови стали Є. Зубцов та О. Кива, відповідальним секретарем Є. Алексєєнко. У своєму виступі в якості голови новоствореної Київської організації О. Білаш відзначив такі проблеми: «Одна з них полягає у тому, що давно вже не з'являлося хороших пісень про нашу столицю...» – і далі – «Першочергове завдання, що стоїть перед нами, є розробка детального плану творчих зустрічей композиторів і артистів з трудівниками колгоспів, радгоспів, робітничих селищ області»²².

У 1970-х у КО СКУ діяло 8 творчих комісій відповідно до жанрового розподілу, що організовували роботу митців: 1) симфонічна і кантатно-ораторіальна музика; 2) камерна і вокально-хорова музика; 3) військово-патріотична музика; 4) музично-естетичне виховання; 5) музика масових жанрів; 6) музика театру і кіно; 7) музикознавство і музична критика; 8) робота з молодими композиторами і музикознавцями.

У радянський період на роботу СКУ досить відчутно впливав постійний партійний контроль, що закликав творити музику в «річищі *соціалістичного реалізму*». З цих позицій зазнали гострої критики Л. Ревуцький (1936, за 1-у редакцію опери «Тарас Бульба» М. Лисенка і Концерт для фортепіано з оркестром *F-dur*), Б. Лятошинський (за симфонії № 2 – у 1930-х і № 3 – 1951), К. Шипович, К. Данькевич (за оперу «Богдан Хмельницький»), Г. Жуковський (за оперу «Від щирого серця»), І. Белза, М. Вериківський, М. Колесса, Р. Сімович та ін. Наприкінці 1940-х р. продовжувалися й арешти українських композиторів за сфабрикованими політичними звинуваченнями. Безпідставно засуджено В. Барвінського, М. Береговського, В. Костенка, Б. Кудрика, В. Полевого, В. Флиса, Ю. Фоменка, М. Чернятинського. Негативно позначилася на долі Спілки й розпочата від 1949 р боротьба з «безрідним космополітизмом» (своєрідна рефлексія радянської тоталітарної системи на утворення держави Ізраїль 1948 р.), що насправді обернулася відстороненням від культурно-громадського життя і професійної діяльності ряду талановитих музикантів єврейського походження – М. Гейліг, М. Гозенпуда, Г. Компанійця, Л. Хінчин²³, М. Бялика та ін. Гостра критика «буржуазно-націоналістичних» віньє у Спілці українських письменників, зокрема за вірш «Любіть Україну» В. Сосюри, також викликала відповідну реакцію й у колах СРКУ.

Більш пізні прояви «пильності» партійного контролю – тимчасове виключення (1970–1973) групи молодих композиторів так званого «Київського авангарду» – В. Сильвестрова, В. Годзяцького за захоплення «чужорідним авангардизмом» («де хвостики нот повернуті на Захід», як зауважив білоруський композитор і хоровий диригент Г. Ширма – гість на зібранні СКУ). Тоді ж гострої критики зазнали Л. Грабовський та диригент І. Блажков, хоча останній і не входив до СКУ²⁴.

За підпис листа на підтримку заарештованих у Москві членів Гельсінської групи 1969 р. було виключено зі СКУ музикознавця, кандидата мистецтвознавства Л. Яценка (через 5 років членство поновили). Навіть у 1990 р. авторку цих рядків звинуватили у «непродуманій» прилюдній критиці новоствореної симфонії масгітого композитора, і на засіданні Правління СКУ ставили питання про її виключення з лав СКУ. На щастя молодій тоді «критиканки» більшість членів правління ту пропозицію не підтримало.

²² Кузик В. Київська міська організація Національної спілки композиторів України (до 30-річчя організації). *Студії мистецтвознавчі*. 2005. № 2. С. 71.

²³ Див.: Зинкевич Е. Киевские годы в судьбе Л.Я Хинчин. URL: <http://docplayer.ru/43534329-Kievskie-gody-v-sudbe-lji-yakovlevny.htm>.

²⁴ Див.: Зинкевич О. Невідомі шістдесяті. *Сучасність*. 1999. № 4. С. 104–115. Її ж. Протистояння. *Сучасність*. 2000. № 6. С. 66–81.

Причиною тимчасового (на півроку) виключення із СКУ іноді ставав і зафіксований факт плагіату (Ю. Знатоков, Ю. Шамо)²⁵.

Уважаю необхідним зазначити на такі «негативні сторінки» історії СКУ хоча б тому, що вони відбувалися на пам'яті моїх старших колег та й моєї, знаємо, що рішення приймалися на загальних засіданнях Правління СКУ, але ні самих протоколів, ні текстів рішень тих засідань ви не знайдете серед документів, переданих СКУ на зберігання до Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва (ЦДА-МЛМ) України. Партийна цензура пильно слідувала за «вірною» кореляцією історичних процесів в країні. Все, що могло кинути негативну тінь на «мудру політику партії», просто знищувалося.

Від 1991 р. з утвердженням України як незалежної держави помітно динамізувалися організаційні процеси в усіх творчих спілках країни. Під знаком перемін відбувалися як позитивні, так і негативно-деструкційні зрушення. Позитив: Спілці було надано звання Національної (1998), затверджено її Статут (2000), де першим пунктом зазначено, що це добровільне об'єднання професійних композиторів і музикознавців, які мають показовий творчий доробок і дипломи вищів відповідної кваліфікації (композиторський і музикознавчий факультети консерваторій і музичних академій). Негативом позначено літо 1992, коли 29 серпня г. «Культура і життя» опублікувала «Декларацію Національної спілки композиторів України» – паралельної із СКУ структури²⁶. Підґрунтя її появи – конфлікт між республіканським і київським керівництвами, особистісні амбіції деяких композиторів і музикознавців. А задекларована мотивація – збереження «етнічної сили» української музичної культури, її самобутності, національне і духовне відродження. Список осіб, які підписали Декларацію, був спочатку досить значним (понад 10). Але упродовж тижня він суттєво скоротився. Протистояння закінчилися виключенням із НСКУ композиторів П. Петрова-Омельчука, М. Полоза та М. Каландьонка, музикознавців С. Лісецького й В. Капрелова, які пізніше утворили Національну лігу композиторів України та розгорнули широку популяризаторську роботу в ряді регіонів України, де організували свої осередки.

Загалом діяльність СКУ (і НСКУ) в 1990-х позначилася низкою творчих здобутків, насамперед організацією фестивалів (при підтримці Міністерства культури). Першими в цьому ряду були «Музичні прем'єри сезону», утворені 1989 Київською організацією НСКУ. Наступними стали організовані Правління СКУ широко знані нині у світі «Київ Музик Фест» – з 1990 (до створення якого доклав потужних зусиль І. Карабиць), «Форум музики молодих» – Київ, з 1990, відбувався щодвароки (групу молодих композиторів очолював І. Щербаков); у Києві було також проведено кілька фестивалів «Музичні діалоги». Ініціатива творення фестивалів окрилила й регіональні відділення СКУ: Львівське – Музичний фестиваль ім. А. Кос-Анатольського (з 1986 у м. Коломиї – батьківщині митця, очолював О. Козаренко), «Контрасти» (1995); Харківське відділення утворило «Харківські асамблеї» (з 1991), хоча восени 1989 була спроба започаткувати у місті «Фестиваль радянської музики», де б звучали показові твори тогочасних композиторів, але він пройшов тільки один раз. Життєспроможним виявився фестиваль в Одесі – «2 дні і 2 ночі» (з 1995, присвячений авангардовій новітній музиці, очільниця К. Цепколенко). Виявили себе у плані популяризації української музики й окремі композиторські осередки: в Івано-Франківську започаткували фестиваль «Золоті трембіти» (з 1991, пройшов 15 разів, ініціатор Ю.-Б. Янівський), у Дрогобичі «Струни душі нашої» (з 1995, пройшов 12 разів, ініціатор В. Грабовський).

²⁵ Каленичкенко А. Плагіат у музичній культурі. *Українська музична енциклопедія*. 2018. Т. 5. С. 258–260.

²⁶ Декларація Ліги українських композиторів. *Культура і життя*. 1992. 29 серп., 26 верес., 10 жовт.

Підпорядкованою СКУ була діяльність нотного видавництва «Советский композитор» (українське відділення), що з 1966 р. стало видавництвом «Музична Україна». У щільній координації з діяльністю СКУ формувалися художні плани Будинку композиторів України та діяльність Музичного фонду (Музфонду, у повосенний період ним керував О. Кокарев). Музфонд сприяв членами СКУ в отриманні квартир, наданні матеріальної допомоги, забезпеченні відпустки; при ньому був виробничий комбінат (зі склаграфом), майстерня з групою переписчиків нот, бібліотека, спеціалізований нотний магазин (до 1994, на Хрещатику), складські приміщення. 1990 р. при Музфонді було створено Центр музичної інформації СКУ (очолив В. Симоненко), що видавав книжки, буклети, програми, довідникові матеріали до з'їздів і пленумів. Важливим було утворення при ньому Прес-центру (1992), який висвітлював музичне життя Києва і спілчанських заходів (фестивалів, концертів). Його очолювали музикознавці Г. Степанченко, з 2000 – І. Сікорська, з 2009 – О. Голинська²⁷. Від першого фестивалю СКУ, а то були «Музичні прем'єри сезону», активно долучилися до цієї праці молоді студенти-музикознавці – слухачі новоствореного О. Зінкевич курсу «Музична критика»: писали буклети, анотації, брали інтерв'ю у композиторів, виконавців, слухачів, а узагальнену інформацію у вигляді розгорнутих статей надсилали до журналу «Советская музыка» (Москва) під колективним псевдонімом Оксана Музиченко.

У радянські часи СКУ була республіканською організацією і входила до складу СК СРСР. У березні 1991 р. відбувся останній 8-й з'їзд (Москва); від тоді СКУ набула самостійності, однак за власним рішенням увійшла до створеної на базі в СК СРСР 1991 р. Міжнародної асоціації композиторських організацій (МАКО, очолив В. Дашкевич), покликаної координувати творчі взаємини композиторських організацій колишніх союзних республік, зберігати й розділити її майно.

На час проведення 14-о з'їзду (грудень 2015 р.) НСКУ становила 452 члени: 290 композиторів і 162 музикознавці²⁸. До загальної кількості увійшло 7 членів з анексованої АР Крим (13 інших із загальної групи перейшли до СК РФ). Від 1 жовтня 2014 р., у зв'язку з частковою окупацією східних територій України, призупинили діяльність Донецька та Луганська організації НСКУ, однак більшість їх членів продовжили свою роботу в інших містах України, де стали тимчасовими переселенцями (з усіма труднощами життя й працевлаштування).

На початок 2016 р. НСКУ мала 15 регіональних відділень: 10 обласних організацій – Київську, Харківську, Одеську, Львівську, Донецьку, Дніпропетровську, Кримську, Закарпатську, Івано-Франківську, Дрогобицьку та 5 осередків – Волинський, Луганський, Полтавський, Миколаївський, Запорізький²⁹.

²⁷ У попередні часи прес-групи молодих музикознавців організували Е. Яворський (з 1975), щорічних фестивалів «Музичні прем'єри сезону» В. Кузик (1989–94), Ю. Чекан (2004).

²⁸ На 2019 р.: всі члени НСКУ з вищою освітою, 5 академіків, 8 член-кореспондентів, 36 докторів наук, 63 професори, 89 кандидатів мистецтвознавства, 35 доцентів. Творчий доробок митців було відзначено почесними званнями – народний артист України (21), заслужений діяч мистецтв України (66), заслужений артист України (3), заслужений працівник культури і освіти України (5), преміями та ін. Точні дані можна знайти на Офіційному сайті НСКУ. URL: www.composerukraine.org.

²⁹ У різні роки їх очолювали: Київську організацію – О. Білаш (1976–1994), Л. Колодуб (1994–1999); І. Щербаків (1999–2010), Г. Гаврилець (2011–2022), В. Степурко (з 2022); Харківську – М. Тиць (1935–1941), під час окупації В. Рибальченко (1942–1943), В. Борисов (1944–1948), Д. Клебанов (1948–49), П. Гайдамака (1949–1981), Г. Цицалюк (вик. о. голови 1981–1983, голова 1983–1988), В. Бібік (1988–1993), В. Золотухін (1994–1999), В. Пацера (1999–2004), М. Стецюн (2004–2010, з 2013), І. Гайденко (2010–2013), Одеську – М. Вілінський (1935–1941), К. Данькевич (1944–1951), С. Орфєєв (1951–1954), Т. Малокова-Сидоренко (1954–1966, 1967–1989), Ю. Знатоків (1966–1976), І. Голубов (1989–2004), С. Мірошниченко, (т. в. о 2004–2005), О. Сокол (2005–

Адреси Спілки композиторів в Києві: до війни 1941–1945 – у приміщенні консерваторії (будинок знищено), по війні – кімната в будинку на вул. Володимирській (навпроти оперного театру, будинок знесено), від 1954 – на вул. Софіївській, 16/16, де знаходився й Музфонд (будинок зведено для проживання родин членів Спілки); недовго (початок 1960-х) – на Печерську, на вул. Чекистів (тепер П. Орлика), 3; від 1964 – на вул. Пушкінській, 32. Будинок творчості композиторів «Ворзель» було засновано в рекреаційній зоні поблизу Києва 27 груд. 1940. Нині він перебуває у занедбаному стані й чекає на капітальну перебудову.

Починаючи від достопам'ятного 1991 року цивілізований світ все більше й більше знайомиться з творами українських митців та досконалим хоровим співом, майстерністю наших виконавців – співаків, інструменталістів, диригентів, запрошуючи багатьох на контрактні посади до провідних світових колективів, оперних театрів, оркестрів. Тож і цілком природно, що в новому ХХІ столітті, особливо після 2010 року, до реєстру «Національна спілка композиторів України» увійшло 32 прізвища членів НСКУ, які живуть на різних континентах, у різних країнах, але мислять себе як представників української культури³⁰. Сучасні технічні засоби спілкування дозволили всій українській мистецькій громаді бути повсякчас у контакті, взнавати про новостворені опуси й прем'єри, проїздити на фестивалі та гастролювати, вести активний обмін інформацією, у т. ч. і музичною. Цьому значною мірою сприяє й спеціально створений Офіційний сайт НСКУ (опрацьовував Г. Сасько)³¹.

ЩЕ НЕ КОДА

Однак загальна світова хода історії кардинально змінила умови існування НСКУ. Перший удар у березні 2019 р. нанесла пандемія грипу коронавірусу, що не просто загальмувала музично-концертне життя, але й зробила його майже неможливим, Довелося віднаходити нові засоби спілкування з музичним мистецтвом, засновані на сучасних електронних технологіях. Другий удар було нанесено на світанні 24 лютого 2022 року – початок повномасштабних російсько-українських бойових дій. Тут також застосовано дію дуалістичної парадигми: *de jure* – військова операція, на розсуд РФ, а *de facto* – війна³². Вона стала також і новим історичним викликом для діячів української культури, у тому числі членів Національної спілки композиторів України.

8 березня 2022 року в засобах комунікації була відкрита Група КК («Київський композитор», від червня – «Українське музичне життя / композитори, проєкти, афіші»). Ініціатором створення групи став голова НСКУ композитор Ігор Щербаков, який добровільно перейняв на себе цю роль після раптової смерті очільниці Київської організації

2010), К. Цепколенко (з 2011) Львівську – В. Барвінський (1940–1948), (у 1941–1944 головою Спілки укр. музик був С. Людкевич), А. Кос-Анатольський (1952–1983), Ф. Колесса (1983–1988), Б.-Ю. Янівський (1989–1995), М. Скорик (1995-), В. Камінський (з 2); Донецьку – А. Водовозов (1970–1983), С. Мамонов (з 1983)], Дніпропетровську – В. Сапелкін (1977–1982), Л. Царегородцева (1982–2001), В. Мужчиль (2001), А. Поставна (2002–2008), О. Нежигай (з 2008)], Криму – Л. Ржимовська (1977–1998), К. Троценко (з 1998)], Закарпатську – В. Теличко (з 1994), Івано-Франківську – Б.-Ю. Янівський (1994–2005), Б. Шиптур (з 2005), Дрогобицьку – В. Грабовський (з 1997)]; Волинський осередок – В. Тиможинський (з 1994)], Луганський – С. Турнєєв (з 1994)], Полтавський – О. Чухрай (1998–2004), Т. Парулава-Оскоменко (з 2004)], Миколаївський – В. Іванов (2003–2004), О. Таганов (з 2004)], Запорізький – Н. Боева (з 2012)].

³⁰ Національна спілка композиторів України. Довідник. Київ : Гроно, 2011. С. 111–115.

³¹ Національна спілка композиторів України URL: www.composerukraine.org.

³² 11 квітня 2022 р. в телевізійних хроніках подій прозвучало її визначення як «Українська народна війна» (В. В'ятрович).

НСКУ, талановитої та визнаної світом композиторки Ганни Гаврилець († 27 лютого 2022), чиє серце не витримало трагічної напруги. На жаль, ця втрата була першою та не єдиною від початку війни: 5 березня не стало видатної вченої фольклористки Софії Грици; 25 березня – прекрасного київського композитора Юрія Шевченка, 14 квітня – знаного харківського композитора В. Птушкіна³³. Втратами останнього місяця стали композиторка Марина Денисенко та музикознавиця Галина Конькова.

Від першого ж дня роботи групи в Інтернеті вдалося вийти на контакт з багатьма членами Київської організації НСКУ та дізнатися про їх місцеперебування і потреби. Однак група, що спочатку й не очікувалося, стала швидко розширюватися за рахунок під'єднання відомих київських музикантів: диригентів – В. і А. Шейко, В. Василенко, струнників – Б. Півненко, К. Супрун, К. Стець, піаністів – Й. Ермін, І. Шестеренко, А. Кутасевич та багатьох інших. До її лав підключилися композитори, музикознавці, виконавці зі Львова, Ужгорода, Харкова, Чернівців, митці з Польщі, Австрії, Німеччини, Швеції, Швейцарії, Канади, США, Японії та ін. Нині є багато цінного матеріалу та інформації щодо інтеграції українських музикантів (композиторів, виконавців, співаків, музикознавців) у загальносвітову спільноту, чия діяльність скерована на підтримку України, солідарність з нею та скерування активних дій на перемогу України.

Війна розкидала нас по світу, але не зламала, не знищила! Своє 90-річчя НСКУ відзначає й неймовірно трагічний час, проте, віримо, це час перелому в боротьбі, де наш народ, наша армія, наша культура та вся наша країна здобуде перемогу!

P. S. Висловлюю слова глибокої вдячності незабутньому Антону Івановичу Мусі – композитору, доктору мистецтвознавства, моєму старшому колезі по відділу та наставнику на ниві пошуків історії спілчанського життя українських музик – за зроблені ним перші розвідки цієї тематики. Також висловлюю щире подяку докторці мистецтвознавства, професорці Олені Сергіївні Зінкевич за конструктивну критику першодруку матеріалу та надання додаткової історичної інформації, що дозволило виправити деякі похибки та дещо розширити текст 2-ї редакції статті.

Valentyna Kuzyk. The National Union of Composers of Ukraine celebrates its 90th anniversary
The article examines the history of the founding of the National Union of Composers of Ukraine, the peculiarities of its functioning depending on the socio-political era (Ukraine as part of the USSR, an independent state). The existence phenomenon of such a creative public association of professional composers and musicologists is studied. During its existence, the National Union of Composers of Ukraine had several names: from 1932 – the Union of Soviet Musicians of Ukraine (USMU), 1939 – the Union of Soviet Composers of Ukraine (USCU), 1957 – the Union of Composers of Ukraine (UCU), from 1998 to the present day – the National Union of Composers of Ukraine (NUCU). The author pays particular attention to the immediate impetus for the unity of Ukrainian artists – the tragic death of Mykola Leontovych. The article analyzes both positive and negative-destructive shifts associated with the establishment of Ukraine as an independent state and noticeable dynamics of organizational processes in all domestic creative unions.

Key words: creative public association, composer, musicologist, Ukrainian art, creative unions, National Union of Composers of Ukraine.

³³ Сумний список втрат української культури в ці дні поповнили імена професорів НМАУ, знаних виконавців і музичних педагогів Вадима Козіна († 4 березня 2022) та Володимира Миркотана († 7 березня 2022), джазового музиканта Левка Бондаря († 26 березня 2022).